

VAL OCH VALSYSTEM

Val

Valet är en kamp om politiska ämbeten där ett lands röstberättigade invånare utser representanter till parlament och kommunala församlingar efter offentligrättslig reglering. I presidentiella och semi-presidentiella system utses även den exekutiva makten (presidenten) i allmänna val. Val kan vara direkta eller indirekta:

- *Direkta val* innebär att väljarna utser sina representanter direkt utan några mellanled.
- *Indirekta val* innebär att valet av president eller av ledamöter i parlament eller annat beslutande organ sker genom s.k. ombud/elektorer.

Konkurrenspräglade val i liberala demokratier¹

- *Konstituerande val*
- *Omstrukturerande val*
- *Normala val*
- *Avvikande val*
- *Upplösande val*

Fria och rättvisa val uppfattas i dagens moderna värld som en nödvändig beståndsdel för upprätthållandet av en liberal demokrati. Ett *fritt val* är en valprocess som respekterar mänskliga rättigheter och friheter. Man kräver framförallt:

- Yttrandefrihet
- Föreningsfrihet
- Frihet att registrera sig som väljare, parti eller kandidat
- Frihet från tvång
- Fri tillgång till vallokaler
- Valhemlighet
- Frihet att anföra besvär

Ett *rättvist val* innebär att valprocessen präglas av lika spelregler för de deltagande väljare, partierna och kandidaterna, varför det föreligger krav på:

- Opartisk administration av valet
- Konstitutionellt skydd av vallagen
- Allmän rösträtt och tillgängliga vallokaler
- Balanserad rapportering i media
- Skälig tillgång till kampanjresurser
- Öppen och genomskedd räkning av rösterna
- Rättvis och tvångsfri behandling av partier, kandidater och väljare från regeringens, militärens och rättsväsendets sida

Semi-konkurrenspräglade och icke-konkurrenspräglade val

- *Dominerande parti* (semi-konkurrens)
- *Kandidatval* (semi-konkurrens)
- *Bifallande* (icke-konkurrens)

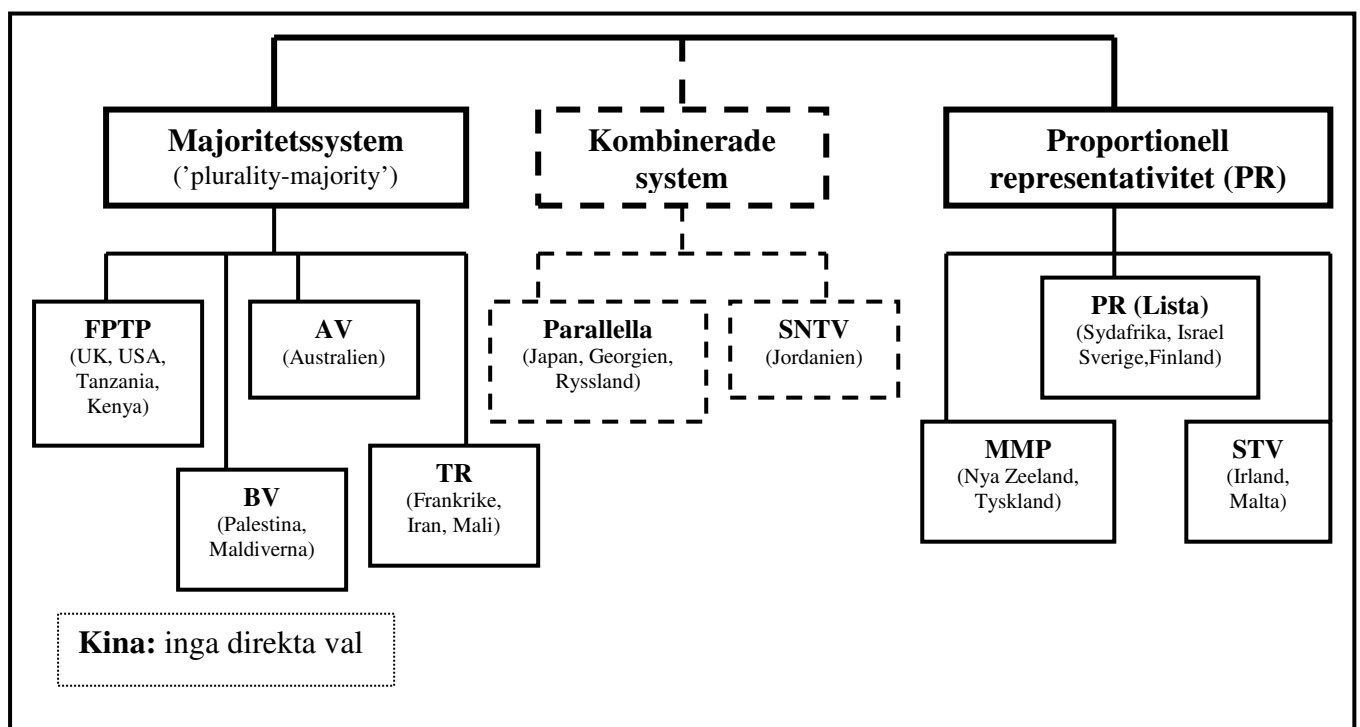
¹ Läs vidare om detta avsnitt i Hague, R & Harrop, M (2001) *Comparative Government and Politics*, kap. 9/
Hague, R, Harrop, M & Breslin S (1998) *Styrelseskick och politik*, kap.6.

Valsystem²

Valsystemet är en uppsättning spelregler för genomförandet av val som innefattar tre generella frågeställningar:

- Vilka ämbeten väljs? (antal poster och dessas karaktär)
- Vem *kan* rösta i valet? (rösträttens utsträckning)
- Vem röstar i valet? (valdeltagande)

Det finns en stor mängd valsystem och variationen dem emellan är även den mycket stor. Mycket grovt så kan man gruppera de olika variationerna i tre större grupper som i sin tur kan delas in i nio undergrupper. Det vanligaste sättet att studera valsystem är att gruppera dem efter *grad av proportionalitet* – hur nära de översätter nationella röster till vunna platser i parlamenten. Utifrån detta kan man rita upp följande valsystemskarta³:

Majoritetssystem:

- First Past The Post (FPTP): Enkel (relativ) majoritet. Även kallad den brittiska metoden.
- Block Vote (BV):
- Alternative Vote (AV): Absolut majoritet - alternativröst ("Förstahandsval"). Preferensröstning.⁴
- Two Round system (TR): Absolut majoritet – en andra omröstning. Även kallad den franska modellen.

² Läs vidare om detta avsnitt i Hague, R & Harrop, M (2001) a.a. kap. 9 (m. start på s. 134)/ Hague, R, Harrop, M & Breslin S (1998) a.a. kap.6 (m. start på s. 206).

³ Adapterad från International IDEA (1997), *The International IDEA Handbook of Electoral Design*, s. 18. Förklaringar till de olika systemen finns att finna i Hague & Harrop (kap. 6).

⁴ Motsatsen till preferensröstning är den sk. *kategoriska röstningen* som innebär att man enbart kan rösta på en av kandidaterna eller ett av partierna i sin valkrets.

Majoritetsval i enmansvalkretsar utgår från idén om territoriell representation: varje del av landet ska ha sin representant. De två huvudsakliga varianterna är den sk. brittiska metoden och den franska modellen.

Kombinerade system

- Parallella/mixade system: Ett halvproportionellt system där proportionell representation används i kombination med ett majoritetssystem.
- Single Non-Transferable Vote: Ett halvproportionellt system där 'multi member districts' kombineras med en FPTP-metod för rösträkning, och väljarna bara har en röst.

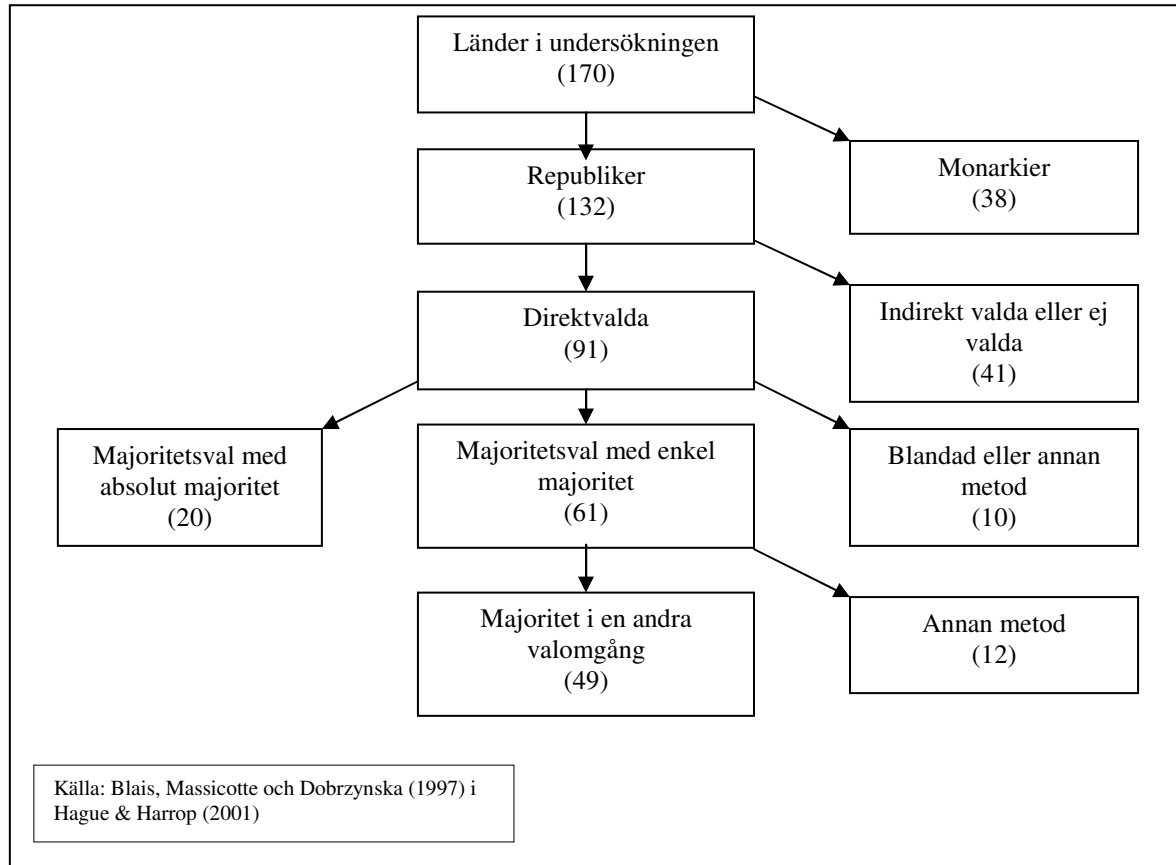
Proportionella system

- Mixed Member Proportional (MMP): System där en proportion av parlamentet väljs från 'plurality-majority districts', medan de återstående medlemmarna väljs från PR-listor
- Proportionell Representation: Listsystem
- Single Transferable Vote (STV): En överförbar röst – möjlighet att rösta på mer än en kandidat/parti, sk. preferensröstning.

Bygger på idén om representation av individer: i varje valkrets finns det flera mandat – ju fler medborgare det finns i valkretsen desto större antal mandat.

Val av president

Presidentämbetet är odelbart varför proportionell representation ej går att använda vid val till detta ämbete. Av världens 91⁵ direktvalda presidenter utses en majoritet (61 st.) genom majoritetsval. Undersökningen som bilden nedan är hämtad ifrån omfattade 170 länder (varav 132 stycken var republiker).

Skillnader i valsystem och dess inverkan på partilivet

- Majoritetsval i enmansvalkretsar gynnar riktigt stora partier samtidigt som det missgynnar medelstora och små partier. Orsak: ofta en stor diskrepans mellan röster och mandat.
- Proportionell mandatfördelning gynnar medelstora partier. Orsak: rösterna sprids på fler partier vilket leder till mindre skillnad mellan partierna.

”Duvergers lag” handlar om sammanhanget mellan valsystem och partisystem. **Tes:** majoritetsval i enmansvalkretsar leder till tvåpartisystem och proportionella metoder leder till flerpartisystem. **Orsaker:**

1. Den mekaniska effekten – vid majoritetsval har stora partier en avsevärt bättre chans än små partier att ta det enda mandat som står på spel i respektive valkrets. Då det här handlar om ”winner takes it all” blir mindre partier underrepresenterade. Framförallt det tredje största partiet tenderar att missgynnas (jmf Storbritanniens liberaler).
2. Den psykologiska effekten - Missgynnade partiets anhängare inser relativt snart hopplösheten i att rösta på detta parti då detta med stor sannolikhet innebär en bortkastad

⁵ Detta avsnitt är hämtat från Hague, R & Harrop, M (2001) a.a. s. 139. Dessa siffror är hämtade från en undersökning som genomfördes 1997 – något inaktuella, men det må vara då de här används för att visa på trender vid val av presidenter.

röst \Rightarrow man satsar på sin andra preferens, det näst bästa alternativet, som har större chans att vinna mandatet.

Undantag: då partier har ett stort stöd på regional nivå och kan säkra mandat på basis av detta (jmf Kanada).

Argument för proportionella val och majoritetsval:

Argument för proportionella val

- Bättre avspeglning av samhällets opinioner
- I regel högre valdeltagande
- Valen resulterar normalt i ett flerpartisystem

Argument för majoritetsval

- Valen blir mer utslagsgivande
- Tydligt ansvarsutkrävande
- Inget problem med små partier som "tungan på vågen"
- Säker majoritet \Rightarrow starka och långvariga regeringar